

turėdami savo laikraštį, turės daugiau rūpintis jo praplatinimu; nebeturės tiek daug laiko kabinėtis prie „N[aujien]ų“. O kad jie rašys apie „N[aujie]nas“, mažai tas turės reikšmės. [. .]

Antanas

[P. S.] Mama rašinėk tankiau. Visgi smagu skaityti žinias iš Lietuvos, nors jos buna ir nemalonios. Nuo mamos žinių pasiilgsta ir kiti. Klausia kodėl „N[aujieno]se“ nieko nėra.

LKLI, F 3-157, I. 27.

Chicago, III.
Gruodžio 7, 1921

Miela Mamati

Kelios dienos atgal buvau gavęs nuo mamos laišką, šiandien vėl gavau, į kurį tuojau atsakau.

Nereikia mamai per daug nusiminti, kad mamos raštų niekas tuojau neišleidžia. Praeis kiek laiko, nėra abejonės, kad atsiras budai ir leidėjai. Aš buvau manęs, kad valdžios literatūros skyrius⁶⁹ paims leisti mamos raštus, bet matomai jie nepaėmė.

Draugija „Kultūra“⁶⁰ irgi atsisako leisti — neturi lešų. Tai dabar prisieis laukti kitų leidėjų, geriau sakant, surasti leidėjus.

Mama s-kai, kad aš duočiau 800 dolerių, tai raštus išleisty. Kad aš duočiau 800 dol., tai žinoma aš paimečiau ir visus raštus į savo rankas. Bet man rodosi, kad tai būtų neįsilinga ir nepraktiška.

Amerikoj leisti mamos raštus nepraktiška, todėl, kad knygų platinimui dirvos Amerikoje dabar visai nėra — visos knygos stovi ant lentynų, nes žmonėms pilnai užtenka dienraščių. Lietuvoj manau dirva platinimui knygų didesnė. Todėl mamos raštus reikia leisti Lietuvoj. Užtat Lietuvos apšvietai — mamos raštų išleidimui ir plati imui, aš negaliu vienas tiek daug aukauti.

Mama dabar turėsi organizuoti ratelį — burelį žmonių, mamos raštų leidimui. Ir tokį burelį, kur kiekvienas pasižadėtų tam tikrą sumą pinigų įdėti. Paskiau pardavus raštus, galėtų dalimis savo pinigus gauti atgal.

Praktiškiausia būtų raštus leisti Vokietijoj. Ir jei nebutų perbrangu — padaryti taip vadinamas („electro plates“) t. y. kiekvieną gatavai sustatytą puslapį atlieti į vieną šmotą⁶¹. Ir tas būtų amžinai. Paskiau nuo tų šmotų („plates“) galima spausdinti kiek tik norima egzempliorių.

Man rodosi, kad pradžiai 5000 egz. užtektų. O man reikia tik 500 egz. Už persiuntimą aš pats užsimokėčiau.

Vadinasi, tokiu praktišku budu veikiant, galima ir mamos raštus išleisti. Tik mama tuos raštus — rankraščius laikyk saugioj nuo ugnies šėpoj; manau bankos tokių šėpų turi. Kaip minėjau, laikui bėgant susiras leidėjai. Mamai ar Bulotai leisti nepraktiška. Čia turi būti draugija — keletas žmonių, kad paskiau tuos raštus tinkamai išplatintus. Kad vienas žmogus išleis, paskiau negalės tinkamai išplatinti; tuo būdu jokios naudos iš to niekam nebus.

Pas mus viskas kaip buvę. Visi esame sveiki. Soc[ialistų] Sąjungoj⁶² dabar prasidės didesnis veikimas, nes greit atsikratysim nuo negeistinių elementų. Tai tiek ir te-rasysiu. Likit sveiki.

Antanas

LKLI, F 3-157, I. 28.

Žemaitės „Rinkinėlis vaikams“

Tiriant Žemaitės literatūrinį palikimą, reikėtų detaliau išnagrinėti jos paruoštą „Rinkinėlį vaikams“. Į šią knygutę Žemaitė įtraukė liaudies pasakų, dainelių, vaikų žaidimų aprašymų, mįslių, greitakabių. Tautosaką ji tinkamai suredagavo, išryškino auklėjamąjį momentą. Į „Rinkinėlį vaikams“ Žemaitė įtraukė perpasakotų pasakėčių, didaktinių kūrinių skolintais siužetais (gerokai pakeista M. Valančiaus „Geroji Onelė“), pasakojimų iš vaikų buities ir kt. Rinkinėlyje išryškėjo gera

⁶⁹ Matyti, turima galvoje Svetimo ministerijos Knygų leidimo komisija.

⁶⁰ „Kultūros“ bendrovė ketino išleisti Žemaitės raštus, bet vėliau atsisakė.

⁶¹ Siūloma paruošti matricas.

⁶² Lietuvių socialistų sąjunga.

rašytojos literatūrinė-pedagoginė nuovoka. Tuo būdu, ši knygutė yra svarbi, apibūdinant rašytojos veiklą, jos interesus, reikšminga lietuvių literatūros ir pedagogikos istorijai. Literatūrinis atžvilgis Žemaitės „Rinkinėlių vaikams“ pirmą kartą plačiau apibūdino V. Auryla kandidatiniėje disertacijoje „Lietuvių vaikų literatūros istorijos bruožai (iki 1919 m.)“ (1962, p. 392—395)¹.

Sio straipsnio tikslas — nušviesti šios Žemaitės knygutės spaudinimo istorijos ir bibliografijos klausimus, pažymėti atskirus jos vertinimo aspektus.

„Rinkinėlių vaikams“ Žemaitė paruošė literatūrinio darbo pradžioje — 1898—1899 m. Pirmąsias žinias apie šį rinkinėlių pateikia P. Višinskio laišakai. 1899 m. spalio 16 d. laiške jis rašė Žemaitei, kad ji, važiuodama į Joniškėlį pas G. Petkevičaitę-Bitę, kartu su kitais kūrniais atsivežtų ir „balabaikas vaikams“². „Rinkinėlių vaikams“ Žemaitė paruošė, matyti, paskatinta P. Višinskio arba G. Petkevičaitės, kuri ypač rūpinosi vaikų mokymu. Galėjo būti paskatinta tam darbu ir kitų to meto spaudos ir kultūros veikėjų. Vaikų mokymo klausimas nebuvo svetimtas nė pačiai Žemaitei. Tai rodo 1905 m. laišakai P. Višinskiui apie rašytojos organizuojamą mokyklą Ušnėnuose³, tai rodo jos kūriniai, pvz., „Kaip Jonelis raides pažino“ ir kt. Kadangi didelę „Rinkinėlio vaikams“ dalį sudaro tautosaka, tai jo paruošimą reikia taip pat sieti su rašytojos darbu, renkant lietuvių liaudies kūrybą. 1897 m. lapkričio 22 d. laiške P. Višinskis teiravosi Žemaitę, ar daug ji surinkusi dainų⁴. Žemaitė liaudies dainas ir etnografinę medžiagą rinko P. Višinskiui, rašiusiam mokslinį darbą „Antropologinė žemaičių charakteristika“. Išliko didokas Žemaitės surinktų dainų pluoštas. J. Jablonskis jos prašė mįslių ir patarlių⁵.

Atrodo, 1899 m. vasarą (žr. Žemaitės laišką P. Višinskiui)⁶ „pasakas ir vaikam apysakėles“ („Rinkinėlių vaikams“) rašytoja pavedė J. Jablonskiui, kuris, esą, „po savam sutaisęs, sunaudos“. Greičiausiai, 1900 m. J. Jablonskis Žemaitės rinkinėlių išsiuntė „Varpo“ redakcijai, siūlydamas išleisti atskiru leidiniu. Apie šį rinkinėlių Amerikos lietuviams jau buvo žinoma 1900 m. Tų metų spalio 9—11 dienomis įvyko Susivienijimo lietuvių Amerikoje suvažiavimas — seimas, kuriame, be kitų sumanymų, buvo nutarta „išleisti „Skaitymėlius mažiems vaikams“, ką parašė p. Žemaitė“⁷. Leidinys buvo skiriamas baigusiems J. Kriščiukaičio-Aišbės „Naują elementorių“. Korespondencijoje iš Amerikos nurodyta, kad „skaitymėliai bus apdirbti per gramatikos autorių“⁸. Nežinia, ar turimas galvoje elementoriaus autorius J. Kriščiukaitis-Aišbė, ar J. Jablonskis, 1901 m. išleidęs „Lietuvių kalbos gramatiką“.

Amerikos lietuvių sumanymas nebuvo įvykdytas. 1902 m. balandžio 13 d. P. Višinskis „Varpo“ administratoriui M. Žauniūtei į Rytų Prūsiją rašė: „Ar negalėtum daduoti Žem[aitės] sustatytus „Skaitymėlius“, medžiaga, mat menkai teperžiūrėta ir nesutvarkyta, o tuom tarpu panašus dalykas yra kitų rengiamas, tai būtų geriau abu sutraukti į vieną, geresnius dalykus iš abiejų parinkus“⁹. Tuo būdu, norėta išleisti dviejų autorių sudarytą skaitymo knygą vaikams. Tų pat metų spalio 14 d. laišk-

¹ Disertacija laikoma Vilniaus Valstybinio universiteto Mokslinės bibliotekos Rankraščių skyriuje (toliau trumpinama — VVU RS), sign. 382.

² Višinskis P. Raštai. V., 1964, p. 370.

³ Žemaitė. Raštai. 6-se t. T. 6, p. 149—151.

⁴ Višinskis P. Raštai, p. 293.

⁵ Žemaitė. Raštai. 6-se t. T. 6, p. 132—133.

⁶ Ten pat.

⁷ „Varpas“, 1901, Nr. 1, p. 11.

⁸ Ten pat.

⁹ Višinskis P. Raštai, p. 416.

ke J. Bagdonui P. Višinskis rašė, kad tuo tarpu „Skaitymėliai“ guli ne-naudojami, ir siūlė juos grąžinti autoriui dar pataisyti („dėl peržiūrėjimo“)¹⁰.

1903 m. „Varpe“ vėl susidomėta Žemaitės „Rinkinėliu vaikams“. Straipsnyje „Stoka vaikų literatūros“ rašoma: „Pereituos metuos man teko girdėti, buk p. Žemaitė parašius vaikams pasiskaityti knygelę; gal tas jos darbas yra prisiūstas į spaudą? Męs norėtume žinoti, kokios vertės ta knygelė; jei būtų naudinga, tai rastūsi jos išleistojai“¹¹.

1904 m. Žemaitės „Rinkinėlj vaikams“ buvo numatęs išleisti Kudirkos Išdas („Vincio Kapsio Draugystėlė“, susikūrusi po V. Kudirkos mirties, rinko lėšas V. Kudirkos raštams ir lietuviškoms knygelėms leisti). Kadangi Kudirkos Išdo leidinius spaudai ruošė J. Jablonskis, tai 1903 m. rugsėjo 24 d. J. Sauliui P. Višinskis rašė, kad jis greitai išsiųstų Žemaitės „Skaitymėlių“ („Rinkinėlio vaikams“) rankraštį J. Jablonskiui į Šiaulius¹². Rinkinėlj suredagavęs, J. Jablonskis vėl išsiuntė į Rytų Prūsiją¹³.

P. Višinskis 1904 m. rugsėjo 6 d. laiške įspėjo M. Zauniūtę, kad, spausdinant Žemaitės „Rinkinėlj vaikams“, nieko nebūtų taisoma ir keičiama, nes jis Kriaušaičio (J. Jablonskio) suredaguotas. Tai, esą, reikia paminėti leidinio viršelyje¹⁴. Tačiau ir šiuo metu nebuvo pradėtas spausdinti Žemaitės „Rinkinėlis vaikams“. P. Višinskis 1904 m. spalio 4 d. laiške¹⁵ prašė M. Zauniūtę atsiųsti jam Žemaitės rankraštį. Gautas rankraštis buvo greitai pristatytas į Peterburgą cenzūros komitetui, ir lapkričio 17 d. gautas leidimas spausdinti. „Rinkinėlis vaikams“ buvo išspausdintas „Vilniaus žinių“ spaustuvėje. Išleistas jis buvo J. Jablonskio vaikų (Kostanto, Onos, Julės ir Vytauto) vardu, matyti, J. Jablonskio lėšomis. (A. Sprindys ir A. Žirgulyš P. Višinskio laiškų komentaruose¹⁶ nurodė, kad Žemaitės „Rinkinėlj vaikams“ išleido P. Višinskis).

Pasirodžiusią Žemaitės knygą vaikams teigiamai įvertino J. Saulys-Bekampis, išspausdinęs apie ją nedidelę recenziją¹⁷. Jis pažymėjo, kad knygelė labai tinkanti tiems vaikams, kurie jau yra baigę J. Kriščiukaičio-Aišbės „Naują elementorių“. Recenzentas, be kito ko, rašė: „Knygelė vaikams labai tinkama, ir ji reikia karštai rekomenduoti visiems, kas nori tikrai gerai išmokyti vaikus skaityti ir skaitymo norą juose įkurti. Knygelė sutaisyta dailiai: kalba ir rašyba gera, raidės aiškios, popieris geras. Stoka tik paveikslėlių...“¹⁸

Klerikalinė spauda¹⁹ Žemaitės „Rinkinėlj vaikams“ įvertino neigiamai dėl atskirų antiklerikalinio pobūdžio frazių pasakose „Žvirblėlis ir katinėlis“ ir „Pelelių pasaka“. Recenzentas priekaištavo rašytojai, kad ji, esą, išjuokianti katalikiškus papročius (žegnojimąsi). „Tokios pasakėlės p. Žemaitės,—rašė recenzentas,—išniekinančios ir išjuokiančios tikėjimo tiesas ir dievobaimingumą“²⁰. Taigi, 1905 m. viduryje, kai dar labai trūko knygų apskritai, o ypač leidinių vaikams, gera kalba, vaikų amžiui

¹⁰ Višinskis P. Raštai, p. 440.

¹¹ Stoka vaikų literatūros.— „Varpas“, 1903, Nr. 2, p. 44.

¹² Višinskis P. Raštai, p. 508.

¹³ VVU RS (sign. D 1078) yra du šio rinkinėlio rankraščiai. Vienas, l. 139—160, yra Žemaitės ranka rašytas; jame kito asmens ištaisytos rašybos klaidos. Antras, l. 160—190, kito asmens ranka nurašytas nuorašas, J. Jablonskio ranka redaguotas. Yra išbrauktų dainelių ir kitų kūrinių.

¹⁴ Višinskis P. Raštai, p. 516.

¹⁵ Ten pat, p. 523.

¹⁶ Ten pat, p. 524.

¹⁷ „Vilniaus žinios“, 1905, vasario 13(26), Nr. 41.

¹⁸ Ten pat.

¹⁹ „Lietuvių laikraštis“, 1905, gegužės 12(25), Nr. 23.

²⁰ Ten pat.

tinkamai sudarytą knygutę klerikalai atmetė tik dėl jos atskirų antiklerikalinių epizodų.

1905 m. pradžioje buvo svarstomas „Rinkinėlio vaikams“ 2-jo leidimo spausdinimas²¹. P. Višinskis, ruošdamas „Elementorių arba mokslą skaitymo ir rašymo“ (V., 1905), prašė Zemaitę leisti jam pasinaudoti jos knygutės medžiaga²².

Panaikinus spaudos draudimą, lietuviškų knygų vaikams pareikalavimas sparčiai didėjo: jų reikėjo mokykloms ir šiaip skaitymui. Kauno direkcijos mokyklų tarybos posėdyje, įvykusiame 1906 m. rugsėjo 11–13 d., buvo svarstytas ir lietuvių kalbos dėstymo Lietuvos mokyklose ir vadovėlių klausimas. Kadangi tuo metu nebuvo labai gerų vadovėlių, J. Jablonskio ir lietuvių spaudos cenzoriaus A. Itomlenskio pasiūlymu buvo priimti J. Kriščiukaičio-Aišbės ir P. Višinskio elementoriai, taip pat Zemaitės „Rinkinėlis vaikams“, tik išmetus iš jo sakinius: „Dievo duotas — nesizėgnok“ (p. 14) ir „Ta davatkėlė — tai tikra rupūžėlė“ (p. 16).

Siekiant paskatinti vadovėlių vaikams rašymą, buvo paskelbtas konkursas. Lietuvių mokytojų suvažiavimas, įvykęs 1906 m. balandžio 5(18) d., išspausdino kreipimąsi į autorius, primindamas vadovėlių konkurso sąlygas, ragindamas greičiau paruošti mokymui knygų. Konkurso terminas nurodytas 1907 m. birželio 1(14) d.²³

1907 m. gruodžio 30 d. Vilniuje konkursų komitetas įsteigė atskiras konkursų sekcijas. 1-jai — skaitymo knygelių ir gramatikos — sekcijai priklausė J. Jablonskis, P. Daugirdas, I. Grabauskis ir A. Kasakaitis²⁴.

1906 m. pradžioje Zemaitė paruošė papildymų „Rinkinėlio vaikams“ 2-jam leidimui. Ta proga P. Višinskiui ji rašė: „Kaslink „Rinkinėlio“, žinoma, norėčiau padidinti, bet tam sykiui mažai teparinkau, tokie neramumai ir čia laiko mažai. Jeigu nori kas greitai išleisti, nors tiek kiek siunčiamai pridėti“²⁵. 1907 m. J. Zavadskio spaustuvė išleido iliustruotą, papildytą ir pataisytą „Rinkinėlio vaikams“ leidimą. Ši knygutė buvo pristatyta vadovėlių konkurso 1-jai — skaitymo knygelių ir gramatikos — sekcijai. Į šią sekciją buvo pristatyti 22 vadovėliai (12 rankraščių ir 10 spausdintų). Konkurso komisijos posėdyje, įvykusiame 1908 m. balandžio 17—18 d. (balandžio 30—gegužės 1 d.), Zemaitės „Rinkinėlis vaikams“ buvo įvertintas tokiu būdu: „Knygelė — be abėcėlės, todėl atstoti „skaitymo knygelę su abėcėle“ — negali. Kur vartojamas Višinskio arba A. iš-B. [J. Kriščiukaičio] elementorius, tenai knygelė tinka pirmiesiems metams. Antriesiems mokymo metams knygelės turinys perskįstas, per daug tuščias“²⁶. Tuo būdu, Zemaitės „Rinkinėlis vaikams“ konkurse nebuvo premijuotas, tačiau įvertintas teigiamai ir rekomenduotas kaip papildoma skaitymui medžiaga greta elementoriaus.

1908 m. viduryje Vilniuje buvo suruošta paroda „Vaikas“. Jos tikslas — atkreipti visuomenės dėmesį į vaikus, jų auklėjimą. Parodoje greta knygų lenkų, rusų kalbomis buvo eksponuota ir lietuviškų knygų vaikams. Be J. Kriščiukaičio-Aišbės, P. Višinskio elementorių, buvo eksponuotas Zemaitės „Rinkinėlis vaikams“²⁷.

²¹ Zemaitė. Raštai. 6-se t. T. 6, p. 148.

²² Ten pat.

²³ Atsišaukimas į lietuvius rašėjus. — „Vilniaus ži 1906, balandžio 9(22), Nr. 74.

²⁴ „Vilniaus žinios“, 1908, sausio 12(25), №. 10.

²⁵ Zemaitė. Raštai. 6-se t. T. 6, p. 154.

²⁶ Kalbos vadovėlių konkurso protokolai (1908 m. bal. 17 ir 18 d.). [Rašyti J. Jablonskio rank:]. VVU RS, sign. D 752, l. 4.

²⁷ Petkevičaitė G.-Bitė. Mintis sukeltos „Vaiko“ parodos. — „Vilniaus ži 1908, rugsėjo 14(27), Nr. 206. — Parašas: G. P.

Lietuviškų mokslo knygų peržiūrėjimo komitetas prie Varšuvos mokslo apygardos („apskrities“) 1910 m. vasario 12 d. nutarė leisti Lietuvos mokyklose vartoti keletą knygelių; jų tarpe buvo Žemaitės „Rinkinėlis vaikams“. Netrukus šį nutarimą patvirtino Varšuvos mokslo apygardos globėjas²⁸.

Prie Žemaitės „Rinkinėlio vaikams“ dar ne kartą ir vėliau grįžtama. Štai 1916 m. kaizerinės okupacijos metais pasirodė J. Zavadskio išleistas 3-sis jo leidimas. (Rašytoja tuo metu gyveno Amerikoje). 1956 m. išėjo 15 000 egz. tiražu V. Valiaus iliustruotas 4-sis šios knygutės leidimas. Žemaitės „Rinkinėlis vaikams“ keliolika metų buvo vienas iš populiarių jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikų skaitymo knygu.

Prie Žemaitės raštų bibliografijos

Žemaitės „Raštų“ 6-ajame tome (Vilnius, 1957, p. 489—528) išspausdinta plati B. Mituzienės paruošta „Žemaitės raštų bibliografija“. Jos papildymų išspausdino V. Žukas „Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimų“ II tome (1962, p. 181—184). Prie Žemaitės raštų bibliografijos tenka prijungti dar keletą jos kūrinių publikacijų, išspausdintų Vilniaus ir lietuvių emigrantų spaudoje. Jie papildė Žemaitės kūrinių spausdinimo istoriją, jos kūrybinio palikimo vaizdą.

Nei į Žemaitės kūrinių rinkinius, nei į jos bibliografiją nebuvo įtraukta jos recenzija apie J. Lindės-Dobilo romaną „Blūdas“. J. Lindės romanas apie 1905—1907 m. revoliucijos įvykius Lietuvoje pasirodė Vilniuje 1912 m. Revoliuciją Lietuvoje J. Lindė-Dobilas pavaizdavo gana siaurai, be to, iš reakcinių pozicijų — parodė ją kaip „blūdą“, kliedėjimą. Nepaisant „reakcinių „Blūdo“ tendencijų ir pernelyg siauro revoliucijos pavaizdavimo, romanas pasižymi ryškiais realistiniais bruožais, suteikiančiais jam nemažą pažintinę vertę, kurią ypač padidina tai, kad romane yra keletas meniškai nupieštų žmonių paveikslų“¹.

Žemaitės recenzija apie šį kūrinį, antrašte „Bludas“ arba „Lietuva Revoliucijos metu“ buvo išspausdinta „Lietuvos ūkininke“ (1912, spalio 25 (lapkričio 7), Nr. 43, p. 434). Rašytoja labai teigiamai įvertino šį pirmą stambų lietuvių literatūros prozos kūrinį, pažymėjo jo realizmą, aprašytų įvykių tikroviškumą, meniškai sukurtus personažų paveikslus. Žemaitė rašė: „Puikiausis žiedas, pražydes mūsų rašliavoje! Taip ne kitaip! O jos tverėjas, Dobilas, kas? Prakilniausias talentas, poetas, artistas. Neužtenka žodžių įspūdžiams išreikšti. Kokį žmogų nepamainėja knygoje, rodosi matai jį, pažįsti seniai, girdi jo kalbą. Randi kitą aprašomą ir tas čia pat prieš akis gyvas stovi. Įvairūs atsitikimai aprašyti, rodos ir tu buvai ten sykiu ir gyveni kasdien sykiu. O tas giliausias žmonių sielos pažinimas, ta vidurinė jų dvasios kova, tie jų įspūdžiai, jausmai, meilė, baimė, abejonės, užuojautos! Tas gyvas šios dienos gyvenimo šūkuriu nupiešimas! ne tik tais metais, kuriuos aprašinėja, bet ir šiandien ir kasdien.“

Žemaitės kūrinių rinkiniuose nebuvo spausdinamas ir jos bibliografijoje neužregistruotas straipsnelis „Į motinėles!“ Jis buvo išspausdintas klerikalinės krypties Vilniaus žurnale „Aušra“ (1914, Nr. 44, p. 545—546). Straipsnelyje Žemaitė aprašė karo pabėgėlių vaikų skurdą ir vargą ir kvietė Lietuvos, o ypač Vilniaus moteris aukoti vaikams patalynės; drabužių bei lėšų jiems įgyti.

²⁸ „Lietuvos žinios“, 1911, sausio 8(21), Nr. 3.

¹ Lietuvių literatūros istorija. T. II: Kapitalizmo epocha. (1861—1917). Red. K. Koršakas. V., 1958, p. 609.